

De tusind skolars land

Et registreringsprojekt på Danmarks Lærerhøjskole over danske folkeskoler i det 20. århundrede

Af Ole Rasmussen

Indledning

Et karakteristisk træk i den danske folkeskoles udvikling i sidste halvdel af i det 20. århundrede er det voldsomme fald i antallet af mindre skoler og koncentrationen af elever på store skoler. Faldet i antal skoler begyndte i midten af 30'erne og accelererede fra sidst i 50'erne til op i 70'erne.

Udviklingen kan illustreres med nogle tal.

År	Antal skoler i alt	Landdistr.	Byer
1905	3408	3217	191
1921	3814	3557	257
1931	3871	3605	266
1941	3780	3482	298
1951	3652	3329	323
1961	2451	2084	367
1967	2309	1800	509
1971	2108	—	—
1982	1816	—	—
1988	1839	—	—

Ovenstående tal, der er hentet fra publikationer fra Danmarks Statistik¹ er nettotal, der dækker over både nedlæggelser af skoler og et betydeligt nybyggeri især fra midten af 50'erne. Antallet af nedlagte skoler er derfor større, end hvad fremgår af den nøgne statistik.

Tallene taler for så vidt for sig selv. Stigningen i antallet af skoler i århundredets første tredjedel skyldes hovedsagelig tilkomst af nye skoler efter skolelovene af 1899 og 1903, men også genforeningen med Sønderjylland i 1920.

Denne udvikling toppe først i 30'erne. Efter dette tidspunkt sætter nedgangen ind, men vel at mærke på landet. Der sker en halvering af landsbyskolernes antal fra toppunktet først i trediveerne til midten af 60'erne.

Det samlede antal skoler i 1982 – nemlig 1816 – viser koncentrationen på store skoler i de primærkommuner, der opstod efter kommunalreformen 1970.

Statistikens tal kan afdække en udvikling, men heller ikke mere. Søger man en forklaring på den, må man inddrage et samspil af forandringer i erhvervsstruktur, befolkningsbevægelser, pædagogiske strømninger, kommunaløkonomiske overvejelser og skolepolitik.²

Den, der er interesseret i udviklingen på det lokale plan, må søge supplerende oplysninger. F.eks. i spørgsmål om hvilke skoler der i perioden har eksisteret i en given kommune – eller hvis man vil undersøge lokale beslutninger om at erstatte nedlagte småskoler med centralskoler og atter lade dem afløse af moderne storskoler i de nye primærkommuner.

Med andre ord, statistikken kan ikke sætte navn på nedlagte og nyoprettede skoler i århundredets løb. Disse oplysninger kan kun fås ved besværlige opslag og ved at følge en enkelt skole ad gangen i forskellige årgange i foreliggende håndbøger.

I forbindelse med et projekt på Danmarks Lærerhøjskole (Mottoer og Inskriptioner i Skolen) var det et føleligt savn kun at kunne indhente oplysninger om nuværende skoler og derfor opstod ønsket at få registreret nedlagte skoler.

Da tanken om registreringen blev bearbejdet, kom også andre aspekter ind i billedet. Et samlet fortegnelse over nedlagte og eksisterende skoler vil være et nyttigt hjælpemiddel for lokal- og skolehistorikere. Og knyttes de registrerede skoler til de forvaltende kommuner og amter, kan man få en pejling på, hvilke arkiver der i givet fald skal opsiges for at få yderligere oplysninger om skolernes forvaltningsmæssige vilkår og historie.

Med dette som udgangspunkt blev projektet med skelen til overkommelighed og mulige kilder defineret som følger:

En registrering af nedlagte og eksisterende folkeskoler på navn og eksistensperiode i tiden 1901-1993 med angivelse af geografisk-administrativt tilhørsforhold på gamle og nye amter og kommuner.

Registreringen skal omfatte købstæder og landkommuner, idet København og Frederiksberg foreløbig holdes uden for registreringen.

Kilder

Kilderne til skoleregisteret er de håndbøger, der foreligger og som angiver eksisterende skoler i givne år.

Primært er anvendt 3 kilder, nemlig:

1. »Danmarks Folkeskole« udgivet af Danmarks Lærerforening (nogle udgaver i samarbejde med Undervisningsministeriet) i årene 1901, 1910, 1924 og 1933.
2. »Den danske Skolehåndbog« i den redigering, man brugte fra 1942 til 1969.
3. »Den danske Skolehåndbog« med ændret registreringsform fra 1970.

Disse håndbøger er ikke officielle i den forstand, at de er udgivet af lokale eller centrale myndigheder på grundlag af påbudte indberetninger (se dog ovenfor vedr. »Danmarks Folkeskole«). I offentligheden har de i mangel af andet dog fået en status og anvendelse, der gør dem til en institution, hvis pålidelighed har været uanfægtet.

	NÆVNT		
	Første gang	Sidste gang	Byggeår anført 1933
AMT: NORDJYLLANDS AMT			
Primærkommune: ÅRS			
GL. AMT: ÅLBORG			
GL. Kommune: BLÆRE-EJDRUP			
BLÆRE FSK	1955/60	1965/70	0
BLÆRE SK	1901	1993	1927
SKØRBEK SK	1901	1965/70	1853
GL. Kommune: GISLUM-VOGNSILD			
GISLUM SK	1901	1970/75	1933
SVOLDRUP SK	1901/10	1943/50	1905
VESTRUP CTRSK	1960/65	1980/85	0
VOGNSILD SK	1901	1960/65	1905
ØSTRUP SK	1901	1960/65	1899
GL. Kommune: GUNDERSTED			
GUNDERSTED SK	1901	1993	1923
GL. Kommune: HAVBRO			
HAVBRO SK	1901	1993	1916
GL. Kommune: SKIVUM-GIVER			
GIVER SK	1901	1985/90	0
SKIVUM SK	1901	1985/90	1872
VEGGER SK	1901	1985/90	1924
GL. Kommune: ULSTRUP			
HORNUM SK	1901/10	1990/93	1906
HVORVARP SK	1901/10	1960/65	1906
SØTTRUP SK	1901	1955/60	1895
ULSTRUP SK	1901	1924/33	0
GL. Kommune: ÅRS			
GUNDESTRUP SK	1901	1965/70	1893
TOLSTRUP SK	1910/24	1965/70	1919
ÅRS BORGER- OG REALSK	1924/33	1960/65	0
ÅRS KOMMUNESK	1910/24	1924/33	0
ÅRS KOMMUNESK II	1960/65	1970/75	0
ÅRS SK	1901	1910/24	0
Ny Kommune: ÅRS PK			
VESTRUP SK	1975/80	1993	0
ØSTERMARKSKOLEN	1970/75	1993	0
ÅRS SK II	1970/75	1993	0
VESTERMARKSKOLEN	1990/93	1993	0

Illustrationen viser udskrift for Års primærkommune i det nuværende Nordjyllands Amt. Først er anført (i alfabetisk orden) skolenavne i de gamle sognekommuner, der i 1970 indgik i Års primærkommune. Derefter nye skolenavne, der efter 1970 forekommer i den nye primærkommune.

Håndbøgerne kan suppleres og kontrolleres ved hjælp af oplysninger i publikationer fra Statistisk Departement/Danmarks Statistik – for købstadsskolerne indtil 1931; for samtlige skoler i »Skoleregister«, der er kommet siden 1966/67. (Se note 1).

»Danmarks Folkeskole« bringer i alle udgaver oplysninger om folkeskolerne på landet og i provinsbyerne. Københavnske skoler er medtaget i udgaverne 1924 og 1933.

Registreringen her er foretaget med udgangspunkt i kommuner, der er ordnet efter herred og amt.

»Den danske Skolehåndbog« 1942-1969 bringer ligeledes oplysninger om folkeskoler i landkommuner, provinsbyer samt om Københavns og Frederiksbergs skolevæsen.

Skolerne i landkommunerne er ordnet alfabetisk efter skolenavn med tilknyttet amts- og kommuneforhold. Skolerne i provinsbyerne er anført under de pågældende byer.

Købstadordnede skoler i landdistrikterne er anført både i det alfabetiske register og i en særlig afdeling.

Endelig anfører »Den danske Skolehåndbog« fra 1970/71 skolerne efter primærkommuner, som igen er underordnet amtsinddelingen, som den fremstod efter kommunalreformen 1970.

Disse kilders pålidelighed afhænger naturligvis af indsamlingsmetoden, meddelernes og redaktionernes omhu ved optagelse og bearbejdelse af det indsamlede materiale.

Der har ikke været lejlighed til at kontrollere oplysningerne ved hjælp af primært materiale f.eks. amtsskolekonsulenters indberetningskort til Undervisningsministeriet.

Der er efter henvendelser til Undervisningsministeriet og Danmarks Statistik ikke fundet materiale, der systematisk registrerer nedlagte skoler i perioden.

Registreringen af nedlagte skoler må således foregå efter negative kriterier. Et een gang konstateret skolenavn må betragtes som forsvundet, når det ikke mere findes i tidsserien af håndbøger. Fikseringen på navnet giver dog nogle problemer, der behandles i det følgende.

Metode

Grundlaget for registreringen er altså en gennemgang af de nævnte håndbøger. For »Danmarks Folkeskoles« vedkommende er arbejdet principielt let, idet skolerne er grupperet efter kommuner og derfor er lette at registrere som eksisterende eller forsvundne i de årsintervaller, de fire udgaver repræsenterer.

Den alfabetiske indgang i »Den danske Skolehåndbog« fra 1942-1969 er vanskeligere og mere tidsrøvende at arbejde med, idet man ikke umiddelbart kan følge udviklingen i de enkelte kommuner. Skolerne er fulgt enkeltvis på den alfabetiske indgang og listet efter deres kommunal-tilhørsforhold.

Dette giver den principielle vanskelighed, at kun skoler eksisterende i 1933 kan følges op, mens navneændringer på eksisterende skoler og nyoprettede skoler kan undslippe registrering.

En ny skole kan også fortsætte under en nedlagts navn. En nedlæggelse og en nyoprettelse vil i så fald ikke blive noteret.

Disse problemer skal nok ikke overdrives – der er ofte henvisninger til nyt navn ved navneændringer og en vis kontrol ligger også i registrene over købstadordnede skoler – men de skal have i mente ved benyttelsen af registret og man bør ved lokale undersøgelser kontrollere med primært materiale.

Nye skoler – eller ændrede navne – forekommer mest i 60'erne, og kan ofte konstateres i den nye primærkommune i »Den danske Skolehåndbog« fra 1970. Det er så en smal sag at se, om skolen er nævnt i tidligere årgange og få tidsfæstet dens oprettelse i et givet tidsinterval.

Et skolenavn kan genbruges ved, at en ny skole får et »gammelt« navn, lang tid efter at den gamle skole er nedlagt. Man får derfor over tid to skoler i samme område med samme navn. I listerne benævnes de f.eks. Gevninge sk I og Gevninge sk II.

Modellen for skoleregistreringen blev på denne baggrund fastlagt som følger:

1. Udgangspunktet for registreringen måtte være de skolenavne, der optræder i håndbøgerne
2. Skolenavnene skulle listes op efter deres aktuelle kommune- og amtstilhørsforhold før og efter kommunalreformen 1970.
3. Søgningen skulle af arbejdsøkonomiske grunde foregå på udvalgte år, således at et skolenavn registreres som eksisterende i den periode, det findes optegnet i håndbøgerne.
De anvendte år er 1901, 1910, 1924, 1933, 1943, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, og 1993.
Denne fremgangsmåde betyder, at opståen og forsvinden af skolenavne konstateres i intervaller. Et skolenavn, der nævnes 1960, men ikke 1965 må være forsvundet i dette tidsrum. Det markeres i listen »sidst nævnt« 1960/65. Tilsvarende hvor et nyt navn konstateres.
Før 1943 er intervallerne bestemt af de foreliggende kilder. Efter 1950 opereres med 5-års intervaller. Undersøgelsen er ført op til udarbejdelsesåret 1993.
4. I »Danmarks Folkeskole«, 1933, angives opførelsesår for de enkelte skoler. Disse indlægges som en oplysning i databasen og medtages i udskrifterne.
5. Registreringen er foregået amtsvis på grundlag af den nugældende amtsinddeling. Inden for amtet grupperes efter primærkommune og under denne efter de gamle sognekommuner, der i 1970 indgik i de nye primærkommuner. Som grundlag for denne inddeling er anvendt Trap Danmark, 5. udg.: Trap Danmark og kommunalinddelingen pr. 1. april 1970. Nogle til orientering (1972).
6. Den endelige registrering indlægges i en database og udskrives i en liste med oplysninger om de administrative tilhørsforhold, skolenavn, årstal for skolenavnets første og sidste forekomst i kildematerialet samt, om muligt, årstallet for skolens opførelse (før 1933). Det er hensigten løbende at korrigere og opdatere databasen.
7. Udskrifter af oplysningerne vedrørende de enkelte nuværende amter sendes evt.

til kulturforvaltningerne i de enkelte amtskommuner til korrektion og supplement om de enkelte skolars nedlæggelsesår.

Herved skulle materialet blive så præcist et arbejdsredskab, som det er muligt at få i dag.

8. Når skoleregistret foreligger efter korrektioner og supplement er indhentet, vil der blive taget stilling til publikation og distributionsmuligheder f.eks. i form af disketter og/eller udskrifter vedrørende enkelte amter.

Registrets anvendelse

Registret er det første forsøg på en samlet topgrafisk-historisk oversigt over danske folkeskoler i det 20. århundrede.

Som det er nævnt, forestillede man sig primært registret som et hjælpemiddel til at konstatere nedlagte skoler i forbindelse med MIS-projektet ved DLH.

Som registret nu fremstår, har det videre anvendelsesmuligheder.

For det første kan det anvendes som et opslagsværk, hvori man kan finde frem til enkelte skoler eller skoler i et givet område, primærkommune, sognekommune eller amt.

Angivelserne af tidsintervaller for oprettelser og nedlæggelser kan efterfølgende (på grundlag af primært kildemateriale eller »finopslag« i håndbøgerne) præciseres og hermed fastlægge skolernes eksistensperioder på en given lokalitet.

For det andet kan registret være et hjælpemiddel til videre lokal- og skolehistoriske undersøgelser på forskellige lokale planer – især på det gamle sogne-kommune-plan. Herfra kan man så ved hjælp af eksisterende kommune- og amtsarkiver få oplysninger om det lokale skolevæsens udvikling, skoleforhold samt overvejelser om nedlæggelser og oprettelser af nye skoler, forskoler, centralskoler eller købstadordnede skoler.

Som registret foreligger nu, med de metodiske begrænsninger, der ligger i, at det primært registrerer skolenavne og ikke konkrete skoleenheder fordelt på typer, er oplysningerne ikke egnet til makrostatistiske formål. Ved en udbygning og komplettering af data kan registret måske senere indrettes, så det kan udnyttes til kvantitative, kvalitative og komparative opgørelser. Fremtiden må vise, om der er ressourcer hertil.

Noter:

1. Anvendt statistik:

1905: Stat. Medd. 4. rk. 27. bd. Folkeskolevæsenet m.v.; 1921-1961: Stat. Medd. Børneskolen. Div. årg.; 1967: Statistik, Folkeskolen, 1967/68; 1971-1988: Skoleregister. Udg. af Undervisningsministeriet. Div. årg.

Tallene er rensat for kommunale og statslige gymnasieskoler. De skal iøvrigt kun betragtes som tendentielle idet der kan være tale om forskelle i skoledefinitioner og opgørelsesmetode både over tid og de forskellige publikationer imellem. Se herom:

Else Karlshøj: HOVEDKILDER TIL SKOLESTATISTIK VEDRØRENDE LANDKOMMUNER 1935-1969. DLH 1991.

2. Se herom:
Else Karlshøj: »Da skolebilledet væltede« i FESTSKRIFT TIL ROAR SKOVMAND, Årbog for Dansk Skolehistorie, 1978.
Ellen Nørgård: »Ændringer i skolens fysiske rammer« i
BIDRAG TIL DEN DANSKE SKOLÉS HISTORIE, bd. 4. Unge pædagoger, 1985.